

УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВИХ ЗАСАД ДІАГНОСТУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

Поліщук Н.О.

Красноармійський індустріальний інститут

Наведено та обґрунтовано загальні підходи до формування, наповнення та послідовності процедур діагностування соціальних процесів на ринку праці. Визначено фази діагностики відтворення робочої сили на ринку праці. Розроблено ключові положення проведення загальних діагностик з урахуванням рівня ускладнення та їх наповнення новітніми процесами. Удосконалено новітні підходи до сегментування соціальних процесів на ринку праці із врахуванням різних факторів. Визначено та обґрунтовано наукові засади дослідження соціального менеджменту з питань удосконалення системи діагностування соціальних процесів на регіональному ринку праці.

Ключові слова: трудові ресурси, діагностування, фактори, регіональний ринок, кадровий потенціал.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження наукових засад діагностування розвитку ринку праці визначається роллю соціальних процесів, які формують позитивні зрушення в суспільному розвитку будь-якої країни. Трансформаційні процеси, що відбуваються на регіональних ринках праці України, потребують досконалого дослідження та оцінювання відповідно до новітніх європейських соціальних стандартів та особливостей розвитку інформаційного суспільства.

На сьогодні ринок праці проходить стадії становлення, динамічного розвитку та змін. На ньому виникають нові соціальні явища, що змінюють характер соціально-трудова відносин; формуються нові суб'єкти ринку; трансформуються трудові та професійні орієнтири різних груп населення. За таких умов одним з найбільш складних завдань при управлінні регіональними ринками праці є діагностика цих ринків. Розв'язання означеного завдання можливе шляхом створення на основі сучасних економіко-математичних моделей і методів комплексної системи діагностики соціальних процесів регіональних ринків праці. Це дозволить визначити основні напрями регулювання ситуації на ринку залежно від поточного стану соціальних процесів на ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою формування чіткої системи знань про ринок праці стали фундаментальні наукові праці Дж. Кейнса, П. Самуельсона, А. Сміта. Підходи до сегментації ринку праці, висвітлені в роботах Ж. Будвіля, М. Фрідмена. Концепції робочої сили і різних статусів її зайнятості окреслено у працях В. Верма, Ф. Мехрана, О. Сергієнко, Р. Хуссманіса. Концептуалізацію соціальних процесів, вивчення їх та взаємодії у просторі ринку праці розроблено Д. Гвішиані, М. Лапіним. В. Гимпельсон, І. Горбачьова, Г. Стендінг, В. Попова дають характеристику процесів соціальної, трудової і професійної мобільності в соціальному просторі ринку праці. Теорії сегментації ринку праці і дискримінуючих чинників при наймі на роботу наведено у працях Л. Верем'янової, Л. Вішневської, М. Елютіної, М. Кавай, А. Соловйова. До проблем діагностики регіональних ринків праці проявляли інтерес зарубіжні та українські вчені, серед них можна назвати В. Бутова, Н. Дучинську, Л. Панкову, О. Фінагіну та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на повноту та різноманітність досліджень, багато проблем, пов'язаних із діагностуванням соціальних процесів на регіональному ринку праці, залишаються недостатньо дослідженими і не в повному обсязі визначеними. З урахуванням цього, актуальність теми обумовлено потребою дослідження наукових засад розвитку

та діагностування ринку праці і визначення місця соціального процесу в організаційній системі регулювання регіональних ринків праці; необхідністю наукового аналізу проблемних аспектів ринку праці з урахуванням впливу розвитку соціальних процесів на ньому; відсутністю концептуальних уявлень щодо синергетичного розвитку соціальних процесів і ринку праці, єдиних системи та критеріїв оцінки соціальних процесів регіонального ринку праці, а також ефективної моделі їх діагностування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення та обґрунтування наукових засад дослідження соціального менеджменту з питань удосконалення системи діагностування соціальних процесів на регіональному ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Суперечливий розвиток соціальних процесів за сучасних умов викликає необхідність ретельного вивчення стану та тенденцій розвитку регіональних ринків. Однією з основних причин нерівномірного і незбалансованого розвитку регіонів, територій, країн і континентів О.В. Нікіфорова вважає первинний нерівномірний розподіл ресурсів різного роду. При цьому на сьогоднішній день першочерговою роллю відіграє вже не класичний набір: земля, праця, капітал, але підприємницькі здібності, і все більше – інформаційні ресурси, інтелектуальний потенціал території і особисті «якості» трудових ресурсів. З економічної точки зору, проблеми нерівномірності регіонального розвитку можна інтерпретувати так: хтось більше вкладає в загальну скарбничку, а хтось більше з цієї скарбнички бере. Окрім «економічної несправедливості» така ситуація призводить до істотних відмінностей рівня і якості життя в різних регіонах країни, спотворює процес національної самоідентифікації, підсилює загальну роз'єднаність населення, вагу етнічних і політичних протиріч [3, с. 49].

Таким чином, актуальності набуває вивчення соціальних процесів. Сучасні досягнення науково-технічного прогресу, розвитку сучасних інформаційних технологій, засобів зв'язку і комунікацій відкрили нові шляхи для більш ефективного вивчення соціальних процесів. Одним із найбільш важливих напрямів економічних досліджень є вивчення соціальних процесів на регіональних ринках праці. Дане дослідження відбувається за допомогою процесів діагностування.

Розвиток діагностики соціальних процесів на ринку праці в регіонах України характеризується цілим рядом проблем [1, с. 156-164].

Основні проблеми діагностування соціальних процесів на ринку праці визначаються: недосконалістю законодавчого забезпечення міжрегіонального співробітництва, нерозвиненістю інформаційних систем;

незацікавленістю адміністрації регіонів у діагностуванні соціальних процесів на ринку праці; недостатньою науковою розробкою проблем діагностування та ефективного регулювання соціальних процесів на ринку праці; відсутністю методик та моделей діагностування соціальних процесів на регіональному ринку праці; відсутністю показників оцінки соціальних процесів на регіональному ринку праці. Відсутні показники оцінки таких соціальних процесів на ринку праці, як: дискримінація (за гендерною, національною ознаками); процеси, що сприяють зростанню кількості цивільних шлюбів; не оцінюються процеси, які викликають негативні явища кризового стану суспільства, що стосуються так званих «соціальних аутсайдерів»; відсутністю підходів до сегментування соціальних процесів на ринку праці; динамізмом і складністю соціальних процесів та ринку праці; інформаційною невизначеністю.

Невизначеність вноситься в процес формування інформації щодо розвитку соціальних процесів на ринку праці через їх різноманітність та неоднозначність. Система управління виявляється не в змозі повністю здійснити раціональний, формально оптимальний вибір найкращого з існуючих в її розпорядженні варіантів поведінки щодо регулювання соціальних процесів та ринку праці.

Поведінкова стратегія на ринку праці позбувається адекватності та передбачуваності, що викликає неспроможність системи управління до встановлення прогностичних значень тенденцій, що намітилися на ринку, та явищ, що вже на ньому відбуваються. Це викликає значний дисбаланс на ринку і сприяє негативним проявам на кшталт прихованого безробіття.

Також істотними проблемами, що перешкоджають розвитку діагностики соціальних процесів ринку праці в регіонах України, є: відсутність достовірних критеріїв порівняння; проведення більшості досліджень без врахування екзогенних чинників; значний часовий інтервал результатів аналітичних досліджень, оскільки моніторинг здійснюється епізодично і т.д.

Аналіз основних проблем дозволяє виділити наступні пріоритетні напрями розвитку діагностики соціальних процесів ринку праці в регіонах України: формування загальної регіональної бази даних для діагностики і економічного регулювання; введення в регіони системи постійного моніторингу стану соціальних процесів ринку праці; детальний і своєчасний аналіз відхилень від нормального функціонування ринку праці під впливом соціальних процесів, причин їх виникнення, а також реалізація заходів для їх усунення або мінімізації; систематизація тих напрямів, які потрібно вивчати та оцінювати на ринку праці: соціальний потенціал, соціальний капітал, інтелектуальний потенціал, людський потенціал, трудовий потенціал, кадровий потенціал, освітній потенціал, соціальні явища.

Дослідження наведених соціальних напрямів та явищ повинне здійснюватися за допомогою спеціально розроблених програм, що дозволять проводити за допомогою інтегрованих експертних оцінок порівняльний аналіз реальних і нормативних соціальних показників. Такі програми повинні бути засновані на зіставленні відповідних показників з реальної і нормативної баз даних та їх попарного кількісного і якісного порівняння. В деяких випадках такому порівнянню повинні передувати розрахунки аналітичних інтегрованих показників, які згодом необхідно зіставляти з нормативними критеріями. За результатами діагностики необхідно здійснювати сегментацію соціальних процесів

та групування на ринку праці за сегментативним критерієм соціальних процесів. Надалі проводиться поглиблений діагностичний аналіз інформації, що характеризує кожну з груп окремо. Метою такого дослідження є оцінка соціальних факторів ринкового середовища, виявлення позитивних та негативних напрямів впливу соціальних процесів на ринок праці, які характеризуються екстремальним відхиленням реального значення того або іншого показника від допустимої норми.

Моніторинг є інформаційною базою для виконання функцій управління та діагностування соціальних процесів. Тому створення в системі моніторингу архіву інформаційних баз даних дозволяє визначати динаміку зміни соціально-значущих показників. А отже, і оцінювати основні тенденції зміни структурних характеристик об'єкту. Таким чином, цілями моніторингу соціальних процесів на ринку праці є комплексне вивчення та оцінка процесів, що відбуваються на ринку праці, спостереження за ними, аналіз мікро-, мезо- та макроекономічних статистичних чинників, які характеризують ступінь задоволеності суб'єктів ринкового середовища, перспективи державного та регіонального регулювання, особливості соціальної політики тощо. Одним з основних етапів моніторингу ринку праці є інформаційно-аналітичне забезпечення, найважливішим завданням якого є дослідження соціальних процесів в інформаційному суспільстві, що обумовлюється підвищенням їх значення як головної сили, що впливає на формування ринку праці.

На думку автора, доцільно виокремити наступні блоки інформаційно-аналітичного забезпечення, згідно яких можна провести сегментацію регіональних ринків праці: змістовний блок – містить такі компоненти, як професійно-ринкова, пошуково-інформаційна, соціальна; якісний блок містить відомості щодо достовірності, об'єктивності, систематичності, актуальності, своєчасності, конкретності та повноти інформаційного забезпечення регіональних ринків праці, що дозволяє угрупувати регіональні ринки праці за ступенем якості інформаційного забезпечення.

У кожне дослідження необхідно включати порівняння результатів прогнозування за минулий прогностичний період з отриманими реальними даними. Якщо буде виявлено велике відхилення досліджуваного соціального показника від прогнозу, то це означає, що необхідно провести додаткове аналітичне дослідження із залученням експертів з метою виявлення і аналізу чинників, що зробили настільки сильний вплив на стабільність соціальних процесів на ринку праці. Так, діагностика соціальних факторів середовища ринку праці здійснюється шляхом зіставлення таких соціально-значимих показників, як трудовий потенціал, мотивація, соціальна активність, соціальна рефлексія. Наведені соціальні фактори є рушійною силою гармонізації соціальних процесів на ринку праці. [5, с. 223].

Діагностику такого соціального фактору ринку праці як «потенційні можливості» слід проводити у три етапи: діагностика впливу соціально-демографічних процесів на ринок праці; діагностика трудо-зайнятості і безробіття населення регіону; діагностика соціально-економічного статусу сімей.

Діагностика впливу соціально-демографічних процесів на ринок праці здійснюється шляхом зіставлення таких соціально-значимих показників, як загальні коефіцієнти народжуваності і смертності, коефіцієнти шлюбності і розлучень і т.д. Негативна динаміка показника природного приросту населення, що свідчить про перевищення смертності над народжуваністю або розлучень над шлюбністю,

свідчить про соціальне неблагополуччя суспільства і, як наслідок, негативні тенденції на ринку праці.

Ще один напрям соціально-демографічної діагностики ринку праці полягає в порівнянні реальних даних з пороговими значеннями основних показників відтворення робочої сили. Такі порогові значення визначаються експертними оцінками, отриманими в результаті регулярних опитувань фахівців [2, с. 47]. Саме розширене відтворення робочої сили має певні специфічні риси. Вони проявляються у тому, що до його складу входить не тільки безпосередній процес відтворення носіїв здатності до праці, а й відносини зайнятості, відносини між працівниками й роботодавцями на ринку праці, відносини щодо умов та охорони праці тощо, тобто ті відносини, які виникають у процесі відтворення робочої сили. Політичною економією не вироблено єдиного підходу щодо трактування змісту поняття «відтворення робочої сили». Серед наявних поглядів щодо цього найбільш прийнятним є розуміння процесу розширеного відтворення робочої сили як підтримання та відновлення розумових і фізичних здібностей особи до праці. Воно охоплює також заміну працівників, котрі вибувають з виробничого процесу внаслідок старіння, виробничих травм та інших причин. Така заміна має відбуватись у розширених масштабах, що в ряді країн світу в сучасних умовах не стається. Невід'ємною складовою частиною розширеного відтворення робочої сили є її розподіл за галузями, всередині них, за підрозділами і сферами національної економіки, а також її споживання, тобто використання у виробничих процесах [4, с. 40]. Таке трактування змісту розширеного відтворення робочої сили можливе, хоча в ньому відсутня така фаза її відтворення, як обмін.

Відповідно до цього пропонується поділяти весь процес діагностування відтворення робочої сили на ринку праці на такі чотири фази діагностики: формування (виробництво) робочої сили; розподілу і перерозподілу робочої сили за сферами зайнятості, між галузями народного господарства та всередині них, за економічними регіонами; обміну, який виконує функцію поєднання робочої сили із засобами виробництва, учасниками якого, з одного боку, є роботодавець, з іншого – власник робочої сили; споживання (використання) робочої сили, яке матеріалізується в кінцевому продукті праці.

Такий поділ процесу діагностування розширеного відтворення робочої сили на окремі фази спричинений тим, що характер ринку праці на кожній з них модифікується під впливом різних соціальних процесів. І хоча всі вони є єдиним цілим, їх виокремлення дає змогу більш детально дослідити вплив соціальних процесів на ці фази. Наявність взаємозв'язку і взаємозалежності окремих фаз процесу розширеного відтворення робочої сили проявляється в тому, що темпи і обсяги підготовки робочої сили, що відбуваються на першій фазі, залежать не тільки від наявності необхідних для цього матеріально-речових і соціально-економічних умов, а й від цілого ряду соціальних процесів, об'єднаних в систему. Серед них слід виділити декілька груп цих процесів: процеси, що впливають на ставлення до праці; соціальні процеси, дія яких забезпечує відповідність між професійно-кваліфікаційним рівнем робочої сили та посадою, яку займає працівник; процеси, дія яких породжує мотивацію до високопродуктивної праці; процеси, дія яких впливає на умови розширеного відтворення робочої сили.

Діагностика трудозайнятості і безробіття населення регіону здійснюється за допомогою співвідношення показників, що відображають чисельність економічно активного населення, реально зайнятого

у всіх галузях виробництва. Для вивчення такого негативного соціального явища, як безробіття, необхідно використовувати динамічний ряд, що характеризує загальне число безробітних або показники рівня безробіття за певний проміжок часу. Беруться до уваги і багато інших показників, що відображають динаміку заміщення вакансій, вивільнення працівників, процеси перекваліфікації кадрів.

Якнайповніше і всіляко може бути представлена діагностика соціально-економічного потенціалу населення. Для цього використовуються наступні нормативні показники: порогові бідності, зубожіння, середнього достатку, забезпеченості. Поріг бідності визначається бюджетом прожиткового мінімуму. Порогом зубожіння визначений дохід сім'ї, при якому можливо лише придбання мінімального продовольчого кошика. Поріг середнього достатку обчислюється як вартісне вираження споживчого кошика з ширшого набору продуктів харчування і витрат на придбання непродовольчих товарів, послуг, задоволення культурно-духовних потреб. Поріг забезпеченості визначається множенням вартісного вираження бюджету прожиткового мінімуму у декілька разів.

Ще одна важлива процедура діагностичного дослідження соціальних процесів на ринку праці – аналіз соціально-економічного статусу сімей. Сім'ям із середньодушовими грошовими доходами нижче за прожитковий мінімум привласнюється статус бідних, з середньодушовими грошовими доходами нижче за прожитковий мінімум в два і більше рази – вкрай бідних. Постійно бідними вважаються ті сім'ї, де середньодушові грошові доходи нижче за прожитковий мінімум терміном протягом року і більше. У зв'язку з вищенаведеним, виявляється за необхідне розробка заходів із врегулювання негативних та розвитку позитивних впливів соціальних процесів на ринку праці в залежності від отриманого діагнозу їх поточного стану.

Система вибору заходів із врегулювання соціальних процесів на ринку праці повинна враховувати заходи, що підвищують адаптивність населення регіону. Тому доцільно розглянути можливі діагнози соціальних процесів на ринку праці та заходи щодо їх врегулювання.

Слід зазначити, що соціальні процеси і ринок праці необхідно розглядати у дуалістичному та синергетичному взаємозв'язку. Так, соціальні фактори (потенційні можливості, мотивація, соціальна активність, соціальна рефлексія) є рушійною силою гармонізації соціальних процесів на ринку праці. Соціальні фактори та процеси змінюють стан ринку праці. В свою чергу, оновлений стан ринку праці формує нові соціальні фактори та соціальні процеси і явища. Таким чином, певний діагноз соціального процесу дозволяє оцінити стан ринку праці та заходи щодо його врегулювання.

Висновки і пропозиції. Запропонована методика діагностування соціальних факторів середовища ринку праці, а також можливі діагнози соціальних процесів на ринку праці та заходи щодо їх врегулювання можуть бути корисними державним та регіональним органам управління, органам праці та соціального захисту населення, центрам зайнятості, агентствам з працевлаштування, міжнародним організаціям, які будуть проводити оцінку, підприємцям тощо. Це дозволить забезпечити найбільш повну обізнаність, всебічне та об'єктивне вивчення позитивних та негативних діагнозів соціальних процесів та їх вплив на ринок праці. Це надає можливість побудувати ефективну державну та регіональну політику гармонізації соціальних процесів, а також урівноважити та збалансувати ринок праці.

Список літератури:

1. Батченко Л. В. Проблеми управління соціальними процесами в умовах інтеграції України до світового економічного співтовариства / Л. В. Батченко // Механізми підвищення ефективності управління функціонуванням регіональної економіки: зб. наук. праць ДонДУУ. – № 84. – Д.: Вид-во ДонДУУ, 2009. – С. 156-164.
2. Конкуренентоспроможність робочої сили в системі соціально-трудових відносин [колективна монографія] / Богиня Д. П., Куліков Г. Т., Лисогор Л. С. та ін. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – С. 115-138.
3. Никифорова О. В. Діагностика в системі управління регіональними ринками труда / О. В. Никифорова // Вісник Націон. техніч. ун-ту «Харківський політехнічний інститут»: зб. наук. праць. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2009. – № 5. – С. 48-54.
4. Поліщук Н. О. Поширення засад регіонального менеджменту: методи і напрями діагностики регіональних ринків / О. В. Фінагіна, Н. О. Поліщук // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Вип. 132. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С.38-43. – (Серія «Економіка»).
5. Шнипер Р. И. Региональные проблемы рынковедения: экономический аспект / Р. И. Шнипер, А. С. Новоселов. – Новосибирск: Наука, 2003. – 442 с.

Поліщук Н.А.

Красноармейский индустриальный институт

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАУЧНЫХ ПРИНЦИПОВ ДИАГНОСТИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ РЕГИОНАЛЬНЫХ РЫНКОВ ТРУДА**Аннотация**

Приведены и обоснованы общие подходы к формированию, наполнению и последовательности процедур диагностирования социальных процессов на рынке труда. Определены фазы диагностики воссоздания рабочей силы на рынке труда. Разработаны ключевые положения проведения общих диагностик с учетом уровня усложнения и их наполнения новейшими процессами. Усовершенствованы новейшие подходы к сегментации социальных процессов на рынке труда с учетом разных факторов. Определены и обоснованы научные принципы исследования социального менеджмента по вопросам усовершенствования системы диагностирования социальных процессов на региональном рынке труда.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, диагностирование, факторы, региональный рынок, кадровый потенциал.

Polischuk N.A.

Krasnoarmeysk Industrial Institute

IMPROVEMENT OF SCIENTIFIC PRINCIPLES OF DIAGNOSTICATING OF SOCIAL PROCESSES OF REGIONAL LABOUR-MARKETS**Summary**

General approaches over are brought and reasonable to forming, filling and sequence of procedures of diagnosticating of social processes at the market of labour. The phases of diagnostics of recreation of labour force are certain at the market of labour. Key positions of realization of general diagnostics are worked out taking into account the level of complication and their filling by the newest processes. The newest going is improved near segmentation of social processes at the market of labour with taking into account of different factors. Certainly and reasonable scientific principles of research of social management on questions the improvement of the system of diagnosticating of social processes at the regional market of labour.

Keywords: labour resources, diagnosticating, factors, regional market, skilled potential.